

*Яхно Т.П.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський торговельно-економічний університет**Гусаковська Т.О.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту,
Полтавський університет економіки і торівлі*

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ СТАНУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ

Анотація. У статті здійснено аналіз показників економічного розвитку України. Досліджено основні індикатори стану споживчого ринку та їх взаємозв'язок із динамікою показників економічного розвитку. Доведено, що функціонування споживчого ринку має велике значення для розвитку економіки країни, а рівень основних показників економічного розвитку значною мірою залежить від рівня індикаторів споживчого ринку.

Ключові слова: економічний розвиток, споживчий ринок, валовий внутрішній продукт, споживчі товари, обсяг роздрібного товарообігу, споживчі витрати домогосподарства, дохід домогосподарства.

Постановка проблеми. В умовах глобального розвитку України та перебудови вітчизняної економіки відповідно до умов постіндустріального суспільства важливим чинником забезпечення сталого економічного розвитку залишається споживчий ринок. Він поряд з іншими складниками економічної системи є провідною рушійною силою економічного розвитку країни. З огляду на це, виникає об'єктивна необхідність аналізу сучасних тенденцій, які мають місце в розвитку вітчизняного споживчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження економічного розвитку та факторів, що впливають на нього, присвячено роботи багатьох учених, зокрема: В.В. Венгер, Г.Я. Глухої, В.Л. Іноземцева, Н.Д. Кондратьєва, Л.Г. Мельника, Л.В. Проданової, Й. Шумпетера та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень щодо зазначеної проблематики та розгляд економічного розвитку держави в різних аспектах, недостатньо розробленими залишаються питання впливу показників споживчого ринку на економічний розвиток.

Мета статті полягає в аналізі основних індикаторів стану споживчого ринку та дослідженні їх впливу на економічний розвиток України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток України протягом останніх років не був стабільним, що пояснюється як зміною зовнішньоекономічної кон'юнктури, так і внутрішніми чинниками, зокрема посиленням утручання держави в розподіл фінансових ресурсів, непослідовністю державної економічної політики, відсутністю прогресу в проведенні структурних реформ, політичною та економічною нестабільністю. Як відомо, у 2014 р. вітчизняна економіка потрапила під вплив цілої низки негативних факторів, що походили з трьох джерел: зовнішнього

воєнно-політичного; внутрішнього структурно-економічного; недостатності зусиль із реформування системи монетарного регулювання [1]. Однак слід зазначити, що в 2016 р. спостерігаються певні позитивні тенденції, що дають привід дослідникам стверджувати про початок виходу української економіки з глибокої кризи. Про це свідчить зростання ВВП на 2,9% порівняно з попереднім роком. Україна посилила свої позиції у світовому рейтингу інвестиційної привабливості на один пункт [2], та відбулося підвищення інвестиційної активності: в економіку країни надійшло 3,1 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій [3]. При цьому не можна не погодитися з думкою інших дослідників, які вважають такі позиції занадто низькими, адже найближчі сусіди України мають набагато вищий рейтинг. Так, Польща піднялася із 25-го на 24-е місце, Білорусь – із 50-го на 37-е, Молдова – із 47-го на 44-е, Грузія – із 23-го на 16-е місце, Російська Федерація втратила свої позиції, але все ж таки посідає 40-е місце [2]. Тобто можемо говорити про недостатність реформ, що сприяли би спрощенню ведення бізнесу в Україні.

Внутрішній споживчий попит залишився на достатньо високому рівні і протягом останніх років виступав основним фактором ділової активності в країні. Позитивний вплив на розвиток споживчого ринку в Україні мало нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва. Високі показники виробництва продукції в аграрному секторі сприяли збереженню цінової політики в Україні. Зазначимо також позитивну тенденцію у розвитку зовнішньої торгівлі споживчими товарами, зокрема з країнами Західної Європи. Так, порівняно з 2015 р. загальний обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС становив 108,1%. Експорт товарів та послуг до країн ЄС у 2016 р. становив 16 448,5 млн. дол. США, імпорт – 19 474,6 млн. дол. США [4].

Досліджуючи економічний розвиток країни, вчені передусім звертають увагу на показники економічного зростання: розширення масштабів виробництва, зростання випуску продукції, збільшення національного доходу або валового національного продукту [5–8].

Розглянемо динаміку показників валового внутрішнього продукту України (табл. 1)

Як видно з даних табл. 1, зниження абсолютних значень ВВП спостерігаємо лише в 2009 р., проте в 2015 р. спостерігається його зростання на 25%. Однак значення номінального ВВП не відображають реального стану економіки, оскільки їх зростання може значною мірою бути зумовлене інфляційними коливаннями, як, наприклад, у 2015 р., тому для аналізу показників ВВП нами було використано зна-

Динаміка ВВП України за період 2002–2016 рр.

Рік	Номинальний ВВП, млн. грн.	Відхилення від попереднього року, %	ВВП на душу населення, млн. грн.	Відхилення від попереднього року, %	ВВП, млн. дол. США	Відхилення від попереднього року, %	ВВП на душу населення, млн. дол. США	Відхилення від попереднього року, %
2002	234138	-	4855	-	42393	-	879	-
2003	277355	18,46	5801	19,49	50133	18,26	1048,5	19,28
2004	357544	28,91	7535	29,89	64883	29,42	1367,4	30,41
2005	457325	27,91	9709	28,85	83142	28,14	1828,7	33,74
2006	565018	23,55	12076	24,38	107753	29,60	2303	25,94
2007	751106	32,93	16150	33,74	142719	32,45	3068,6	33,24
2008	990819	31,91	21419	32,63	179992	26,12	3891	26,80
2009	947042	-4,42	20564	-3,99	117228	-34,87	2545,5	-34,58
2010	1079346	13,97	24798	20,59	136419	16,37	2974	16,83
2011	1299991	20,44	29980	20,90	163160	19,60	3570,8	20,07
2012	1404669	8,05	32480	8,34	175781	7,74	3856,8	8,01
2013	1465198	4,31	33965	4,57	183310	4,28	4030,3	4,50
2014	1586915	8,31	36904	8,65	131805	-28,10	3014,6	-25,20
2015	1988544	25,31	46413	25,77	90615	-31,25	2115,4	-29,83
2016	2383182	19,85	55853,5	20,34	93270	2,93	2185,7	3,33

Джерело: складено за [9; 10]

чення ВВП та ВВП на душу населення у доларах США за даними Світового банку [11]. Як видно з даних таблиці, у 2014–2015 рр. спостерігалось значне зниження ВВП та ВВП на душу населення (майже на 30%). У 2016 р. спостерігаємо незначне зростання зазначених показників (2,9% та 3,3% відповідно), однак рівень ВВП залишається нижчим, ніж у 2006 р. Якщо порівнювати з показниками 2013 р., коли спостерігався найвищий рівень ВВП на душу населення протягом періоду аналізу, Україна за ці роки втратила вісім позицій у рейтингу Світового банку.

Проте, як зазначалося вище, такий рівень розвитку економіки пояснюється впливом цілої низки негативних чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Нашим завданням є дослідження впливу показників саме споживчого ринку на рівень економічного розвитку України.

Споживчий ринок є сукупністю механізмів для реалізації інтересів споживачів щодо задоволення своїх потреб, а також виробників відповідних товарів та послуг [12]. Чим ефективніше будуть функціонувати зазначені механізми, тим вищими темпами розвиватиметься економіка.

Передусім серед показників функціонування споживчого ринку слід виділити показники торгівлі, зокрема роздрібною, споживчими товарами та послугами. У табл. 2 представлено динаміку показників роздрібною торгівлі за період 2000–2016 рр.

Дані табл. 2 дають підстави говорити про зв'язок показників обсягів торгівлі з рівнем економічного розвитку, оскільки тенденція динаміки даних показників є аналогічною тенденціям показників ВВП та ВВП на душу населення. Як бачимо з таблиці, до 2008 р. спостерігалася тенденція до зростання роздрібного товарообігу, у 2009 р. спостерігалася його зниження, у 2010–2013 рр. знову бачимо тенденцію до його зростання. Протягом 2014–2015 рр. цей показник демонструє значне зниження торгової активності, лише в 2016 р. спостерігаємо її відновлення на 4,5%. Окрім того, спостерігаємо стійку тенденцію до зниження кількості об'єктів роздрібною торгівлі.

Важливим індикатором функціонування споживчого ринку, що відображає економічний розвиток країни, є частка реалізованих товарів на внутрішньому ринку, що вироблені в Україні (табл. 3).

Як свідчать дані таблиці, переважна більшість продовольчих товарів, що реалізуються у торговельних мережах України, вироблена вітчизняними підприємствами. Натомість серед реалізованих непродовольчих товарів менше половини мають українське походження, причому спостерігається тенденція до зниження їхньої частки. Що стосується продовольчих товарів, то майже за всіма групами частка вироблених в Україні коливається у межах 80–98%. Виняток становлять свіжі плоди, консерви фруктово-ягідні, вина та кава. Серед непродовольчих товарів більше ніж 50% товарів українського походження займають лише паперові та канцелярські товари, преса, будівельні матеріали, фармацевтичні та паливно-мастильні товари. Менше 10% товарів українського походження у таких групах, як «одяг та взуття», «автомобілі». Комп'ютери та програмне забезпечення, аудіо- та відеобладнання, а також фотографічне устаткування представлені менше ніж 1% товарів українського походження. При цьому відзначимо негативні тенденції щодо зниження частки вітчизняних товарів майже за всіма групами, що є негативним фактором у розвитку економіки України [10].

Наповнення споживчого ринку вітчизняними товарами зумовлюється рівнем їх виробництва та імпортом. Від обсягів виробництва товарів на вітчизняних підприємствах, а також їх конкурентоспроможності буде залежати й частка реалізованих на внутрішньому ринку вітчизняних товарів.

За даними статистичного спостереження, у 2016 р. відбулося зростання виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів порівняно з попереднім роком на 4,4%, у тому числі виробництво м'яса та м'ясних продуктів зросло на 4,5%, переробка риби – на 15,6%, олії та тваринних жирів – на 16,5%, виробництво цукру – на 36,2%, виробництво напоїв – на 6%. При цьому на 1,4% знизилася виробництво молочних продуктів, виробництво хліба та хлібобулочних виробів – на

Основні показники роздрібної торгівлі за 2000–2016 рр.

Рік	Обсяг роздрібного товарообігу підприємств, млн. грн.	Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообігу підприємств до попереднього року, у порівняних цінах, %	Наявність об'єктів роздрібної торгівлі підприємств, тис. од.	Наявність об'єктів ресторанного господарства, тис. од.	Кількість ринків із продажу споживчих товарів року, од.
2000	28757	108,1	103,2	33,1	2514
2001	34417	113,7	96,4	32	2715
2002	39691	115	89,3	30,6	2863
2003	49994	120,5	83,8	28,9	2891
2004	67556	121,9	78,5	27,9	2869
2005	94332	123,4	75,2	27,3	2886
2006	129952	126,4	73,6	26,8	2890
2007	178233	129,5	71,9	26,2	2834
2008	246903	117,3	69,2	24,9	2785
2009	230955	79,1	65,3	24	2761
2010	280890	110,1	64,8	23,4	2758
2011	350059	113,2	64,2	22,9	2698
2012	405114	112,3	62,2	21,6	2647
2013	433081	106,1	59,8	20,6	2609
2014	438343	90	49,6	-	2177
2015	487558	80,2	49,6	-	2134
2016	555975	104,5	49,3	-	-

Джерело: складено за [10]

Таблиця 3

Частка продажу споживчих товарів, що вироблені в Україні

Показник	Частка товарів, %									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усі товари	64,5	63,1	67,4	64,3	61,9	58,9	57,2	57,8	58,1	55,8
Продовольчі товари	88,2	88,2	88,4	88,2	87,2	86,3	85,5	85,6	85,2	84,8
Непродовольчі товари	52,9	51,2	54,7	50	47,2	41,9	39	39,5	39,3	35,6

Джерело: складено за [10]

2,3% [10]. Виробництво товарів легкої промисловості протягом 2013–2015 рр. мало негативну тенденцію, проте вже в 2016 р. спостерігаємо його зростання на 2,2% [10].

Що стосується реалізації, то в 2016 р. реалізовано промислової продукції на 2 128,87 млрд. грн. У загальному обсязі реалізації продукції найбільша питома вага припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Відповідно до даних статистики, порівняно з 2015 р. обсяги реалізованої продукції зросли на 19,8%, у тому числі харчової промисловості – на 15,4%. Слід відзначити позитивну тенденцію до зростання обсягів реалізації майже за всіма видами продукції. Виняток становить лише виробництво хімічної продукції, де відбулося скорочення обсягів реалізації продукції порівняно з 2015 р. на 11,6%. Відзначаючи тенденцію до зростання обсягів реалізованої продукції, слід зважати також на те, що на внутрішньому ринку зростання обсягів реалізації у гривневому еквіваленті значною мірою зумовлене ростом цін. Зокрема, ціни на продукти харчування у 2016 р. зросли на 9%, на одяг та взуття – на 16,1%, на житлово-комунальні послуги – на 35% [10].

Індекс споживчих цін є важливим індикатором для аналізу споживчого ринку та стану економіки у цілому. Зокрема, якщо

розглядати споживчий ринок, високий рівень інфляції знижує купівельну спроможність населення, що, своєю чергою, впливає на рівень реалізації, обсяг товарообігу, прибутковість підприємств, а в подальшому й на ВВП країни. Для того щоб пересвідчитися у справедливості цього твердження, проаналізуємо індекси споживчих цін, обсягу роздрібного товарообігу та ВВП на душу населення в Україні протягом 2003–2016 рр. (рис. 1).

Рис. 1 наочно демонструє зворотну залежність між рівнем інфляції та товарообігом і ВВП на душу населення. Тобто чим вищі темпи інфляції, тим нижчі темпи росту товарообігу, а також ВВП на душу населення. Так, максимальні значення рівня інфляції співпадають із мінімальними значеннями індексів росту роздрібного товарообігу та ВВП на душу населення. Причому якщо в 2009 р. бачимо залежність із лагом в один рік, то в 2015 рр. темпи росту інфляції були настільки стрімкими, що викликали таке ж стрімке падіння товарообігу та ВВП на душу населення.

Ще одним важливим індикатором, що характеризує функціонування споживчого ринку, є обсяг експорту та імпорту споживчих товарів (рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, протягом 2002–2008 рр. активність українських підприємств у зовнішньоекономічній діяльності зростала. Відбувалося зростання обсягів як експорту, так і імпорту

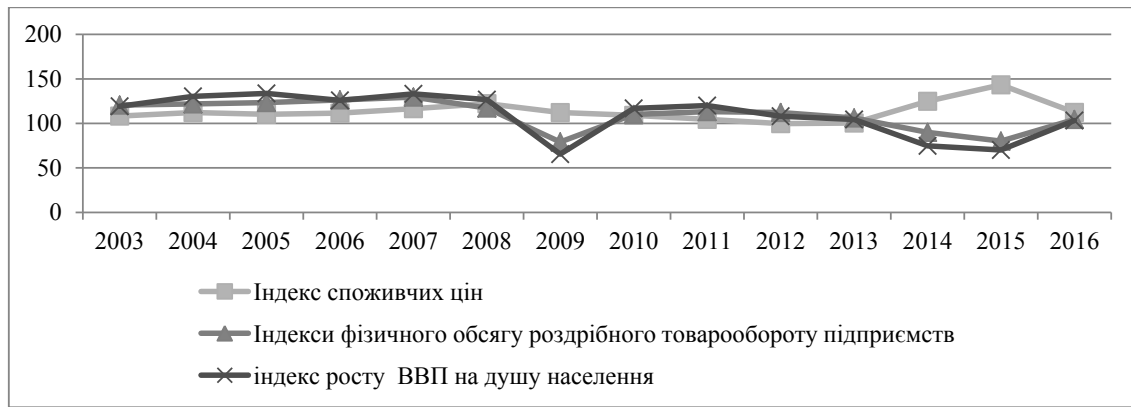

Рис. 1. Індекси споживчих цін, роздрібного товарообігу та ВВП на душу населення за період 2003–2016 рр.

Джерело: складено за [10]

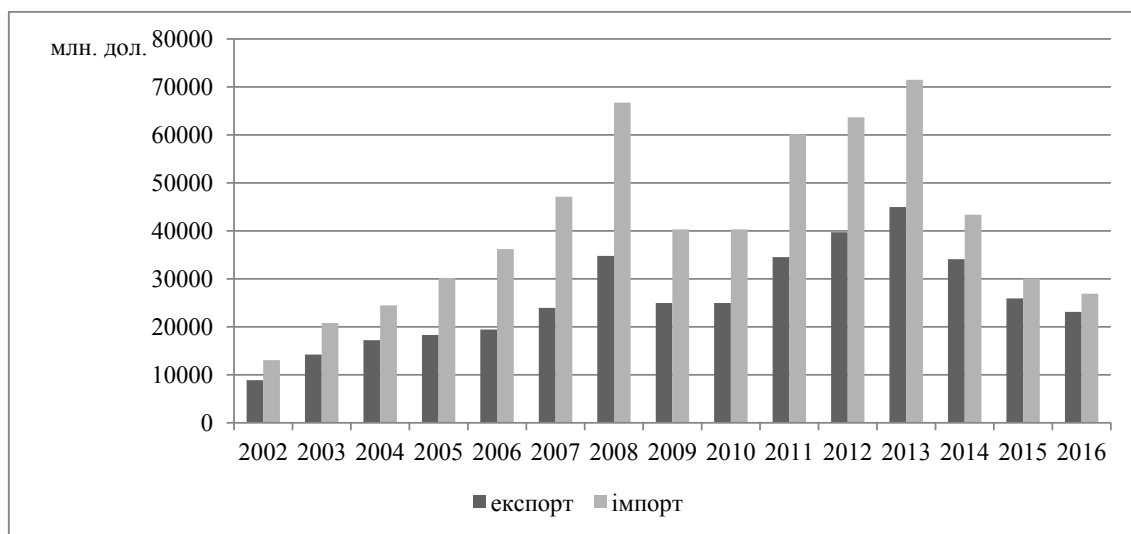

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту споживчих товарів у 2002–2016 рр.

Джерело: складено за [10]

Рис. 3. Загальні доходи та споживчі витрати населення у середньому на місяць на одне домогосподарство

Джерело: складено за [10]

споживчих товарів. Однак спостерігаємо негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, причому розрив між імпортом та експортом поступово збільшується. Протягом 2009–2010 рр.

відбувається зниження обігу зовнішньої торгівлі, однак уже в 2011 р. відновлюється тенденція до зростання – обсяг імпорту та експорту досягає свого максимуму за аналізований період.

Проте вже в 2014 р. відбувся значний спад, який продовжується й донині.

Важливими факторами, що визначають стан споживчого ринку, є рівень доходів населення, а також споживчі витрати. На рис. 3 бачимо динаміку рівня загальних доходів населення України протягом 2002–2015 рр., а також обсяг споживчих витрат за цей період.

Як видно з графіків, у 2002–2004 рр. лівова частка загальних доходів домогосподарств витрачалася саме на споживання (70–74%), що говорить про досить низький рівень реальних доходів населення. У період 2005–2009 рр. бачимо зростання рівня доходів населення. Споживчі витрати також зростають, проте темпи їх зростання значно нижчі, спостерігається зростання розриву між рівнем доходів та споживчих витрат, що свідчить про підвищення рівня добробуту населення. Внаслідок кризи 2008–2009 рр. спостерігаємо стрімке зростання рівня споживчих витрат, значною мірою зумовлене інфляційним складником. У 2015 р. знову спостерігається стрімке зростання рівня споживчих витрат, що зумовлене значними темпами інфляції, причому 90% доходів домогосподарств витрачаються саме на споживчі товари і послуги, що є негативним сигналом стосовно реальних доходів та життєвого рівня населення. Структура економіки України на сучасному етапі значною мірою орієнтована на низькі потреби і, відповідно, рівень споживання, на це впливає глибока економічна криза, що продовжується у країні. Низький рівень споживання більшості населення у цих умовах не забезпечує відтворення потреб, що були сформувані раніше. Наприклад, уже сформувалася потреба в творчій самостійній праці, а наявний рівень споживання низький. Тим самим деформується, не відтворюється на належному рівні й потреба в праці такого змісту.

Отже, незважаючи на наявні позитивні зрушення, споживчий ринок розвивається досить суперечливо, а деякі його негативні тенденції набули стійкого характеру і, по суті, визначають його теперішній стан.

Як зазначалося вище, одним із провідних показників економічного розвитку країни є ВВП на душу населення та його динаміка, тому для аналізу впливу стану споживчого ринку на рівень економічного розвитку країни пропонуємо здійснити регресійний аналіз впливу рівня основних індикаторів споживчого ринку на рівень ВВП на душу населення. Факторами впливу пропонується визначити такі: x_1 – індекс споживчих цін; x_2 – обсяг роздрібного товарообігу; x_3 – кількість об'єктів роздрібною торгівлі; x_4 – обсяг продажу споживчих товарів, що вироблені в Україні; x_5 – обсяг експорту споживчих товарів; x_6 – обсяг імпорту споживчих товарів; x_7 – середньомісячні сукупні споживчі витрати домогосподарств; x_8 – дохід домогосподарства в середньому за місяць; x_9 – обсяг реалізації споживчих товарів підприємствами України.

Для відбору показників було здійснено кореляційний аналіз із метою визначення наявності зв'язку між результатуючим показником та незалежними змінними. У результаті кореляційного аналізу нами було відібрано фактори, що здійснюють найбільш істотний вплив на результатуючий показник. Таким чином, на рівень ВВП на душу населення за результатом кореляційного аналізу статистичних даних значний вплив здійснюють такі чинники, як обсяг роздрібного товарообігу, частка продажу споживчих товарів, що вироблені в Україні, сукупні споживчі витрати домогосподарства, дохід домогосподарства та обсяг реалізації споживчих товарів підприємствами України. Всі інші чинники мають у цьому разі незначний вплив на

результуючий показник, тому під час подальшого аналізу не будуть братися до уваги. Визначення функціональної залежності ВВП на душу населення та рівня впливу вищезазначених чинників (що є параметрами моделі) здійснено шляхом регресійного аналізу за допомогою пакету аналізу даних MS Excel. Отримана функціональна залежність має вигляд (1):

$$y = 6,16 + 0,55x_2 - 1,21x_3 - 0,22x_7 + 1,3x_8 + 0,52x_9 \quad (1)$$

Для перевірки адекватності знайденого рівняння залежності проаналізуємо основні показники оцінки адекватності. Оскільки коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,9985$) наближається до одиниці і вищий за нормоване значення ($R^2_{норм} = 0,9977$), варіація залежної змінної у значною мірою визначається варіацією незалежних змінних. Тобто 99% змін показника пояснюється включеними в регресію факторами. Коефіцієнт кореляції ($R = 0,9993$) також близький до одиниці, тому існує тісний зв'язок усіх незалежних змінних із залежною змінною y . Для отриманої моделі розрахункове значення критерію Фішера ($F_{розрах} = 1211,6$), що більше за критичне значення $F_{табл}(5;9;0,05) = 3,48$. Отже, знайдене рівняння залежності з імовірністю 95% адекватне вихідним даним.

Можна стверджувати з імовірністю 95%, що за зростання роздрібного товарообігу на 1% відбудеться зростання ВВП на душу населення на 0,55%. Зростання частки продажу споживчих товарів, що вироблені в Україні, на 1% знижує ВВП на душу населення на 1,21%, а відповідне зростання споживчих витрат населення знижує ВВП на 0,22%. У разі збільшення доходів домогосподарств на 1% спостерігатиметься зростання ВВП на 1,3%, а зростання обсягів реалізації споживчих товарів підприємствами України на 1% викличе зростання ВВП на душу населення на 0,52%.

Висновки. Таким чином, проведені розрахунки свідчать про те, що функціонування споживчого ринку має дуже велике значення для розвитку економіки країни. Рівень основних показників економічного розвитку значною мірою залежить від рівня індикаторів споживчого ринку.

Література:

1. Аналіз ефективності монетарної політики Національного банку України. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/FEAO_Analysis-of-the-NBU-Monetary-Pollicy-Effectiveness_A5_03.pdf.
2. DOING BUSINESS-2017 URL: <http://www.doingbusiness.org>.
3. Признаки восстановления украинской экономики URL: <http://www.trust.ua/news/143498-priznaki-vosstanovlenia-ukrainskoj-ekonomiki.html>.
4. Торговельно-економічне співробітництво Україна-ЄС URL: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.
5. Венгер В.В. Показники економічного зростання: галузевий аспект. Причорноморські економічні студії. 2016. № 7. С. 33–37.
6. Глуха Г.Я. Система показників економічного зростання. Академічний огляд. 2013. № 2(39). С. 5–12.
7. Проданова Л.В. Економічне зростання й економічний розвиток: методологія і теорія: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2012. 36 с.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 401 с.
9. Валовой внутренний продукт Украины. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; <http://www.worldbank.org>.
11. The worldbank. URL: <http://www.worldbank.org>.
12. Яхно Т.П., Гусаковська Т.О. Споживчий ринок в опосередковані неоекономічних процесів відтворення людини та суспільства. Бізнес Інформ. 2017. № 1. С. 22–26.

Яхно Т.П., Гусаковская Т.А. Определение уровня экономического развития Украины по показателям состояния потребительского рынка

Аннотация. В статье проведен анализ показателей экономического развития Украины. Исследованы основные индикаторы состояния потребительского рынка и их взаимосвязь с динамикой показателей экономического развития. Доказано, что функционирование потребительского рынка имеет большое значение для развития экономики страны, а уровень основных показателей экономического развития в значительной степени зависит от уровня индикаторов потребительского рынка.

Ключевые слова: экономическое развитие, потребительский рынок, валовой внутренний продукт, потребительские товары, объем розничного товарооборота, потребительские расходы домохозяйства, доход домохозяйства.

Yahno T.P., Husakovska T.O. Determination of the level of economic development of Ukraine according to the state of the consumer market

Summary. The article reviews indicators of economic development of Ukraine. Main indicators of the state of the consumer market and their relation to trends in economic development indicators are examined. It is proved that consumer market performance is important for economic development of the country and the level of main economic development indicators is largely dependent on the consumer market main indicators level.

Keywords: economic development, consumer market, gross domestic product, consumer goods, retail trade, consumption expenditure of household, household income.